

етичного досвіду, де форми самоусвідомлення мають своїм джерелом практики духовного й екзистенційного. Новітні філософи визнали: «Після завершення доби Нового часу віра / в існування чітких границь..., що виокремлювали філософію від релігії, а цю останню від міфології, поезії, мистецтва / зруйнована. І саме з цієї причини визначенню філософії як практики духовного опанування дійсністю в цю нову добу стали відповідати і релігія, і поезія, і мистецтво».

Бінарність і медіація

Поняття цілісності, стабільності і незалежності в художній культурі має й виміри інших, не тільки художньо-естетичних та етичних контекстів, а зокрема, — контексту історичного і соціопсихологічного, елементи якого актуалізуються (або ні) контекстом сучасним.

Лаоцзи не випадково наполягав: «Сутність Шляху — у поверненні до витоку» (книга «Даодецзін»). Нашим витком у розвинений період державності (період Київської Русі) став греко-візантійський шлях розвитку, що визначив на тисячоліття реалізацію ментальних і культурних потенцій етносу-нації-держави-суспільства.

А зараз — трохи вже знайомої, хрестоматійної історії, з якої вочевидь ще й досі не зроблено достойних висновків.

Українська культура (попередні її форми — протокультура південного слов'янства, регіональних етносів — дотрипільська, трипільська) довгий час належала до європейської та середземноморської. Сліди останньої принципів. М'яке споглядальне начало («я» — лише частина космосу, розчинення у ньому — це захист мене космосом, все-

світом), медитація як механізм психотерапії, антистресу, тисячолітня культура поваги до цілісності Особи та Буття, високоінтенсивна генерація і втілення наукових ідей впродовж тисячоліть, оригінальність філософій (хоч саме слово було «винайдене» для розуміння Європою науково-гуманітарних та природничих відкриттів Сходу), — усе це аж до XVII ст. активно живило європейську цивілізацію, як жили її філософії і культура Індії та Китаю⁵³. Цей вплив у процесі становлення самобутньої української філософії і культури з'явив себе прихованіше, менш очевидно, але не менш засадничо.

Європейська взаємодія з українською культурною свідомістю виявилась у несподіваному й оригінальному засвоєнні останньої культури європейського Бароко і створенні самостійного етнонаціонального феномена — культури українського Бароко, зокрема, його літературної лінії. Індивідуалізм, персоналізм, притаманний козацькій культурі Степу, став ґрунтовною складовою української культури. У пізніші часи на нашу культурну свідомість вплинув і європейський позитивізм, утилізуючи й спрощуючи цінність індивідуального творчого начала до вузької прагматики.

Нагадаю й ще дещо, теж відоме, але, вочевидь, так само недостатньо засвоєне.

Перебування України (спочатку Малоросії) впродовж трьох століть в лоні Російської імперії, яка склалася внаслідок радикальної, насильницької технологічної трансформації Петром та Катериною Московського царства в імперію на засадах «європейських цінностей», — несподівано для реформаторів оголило різнорівневість і, сказати б, різнозмістовність у розвитку північно-східного слов'янського ареалу — саме Московського царства — та півден-

---

⁵³ Відомо, що від 92% до 99% технологічних новацій, аж до Нового часу, йшли у Європу від Китаю та Індії через Середземномор'я.

ного, Південної Русі, пізніше — України. Остання вже давно побутувала саме у вимірах європейських⁵⁴ на відміну від євразійського Московського царства, котре, вочевидь, саме тому й потребувало імпульсу до «європеїзації», що засвідчили реформи Петра й Катерини. Курс на «європеїзацію» зокрема й передусім засвідчував недостатній історичний досвід північнослов'янських етносів — основу Московського царства, в галузі «демократії» і нових технологій. Адже склали північнослов'янський культурний ареал угро-фінські і азійські етноси, пізніше колонізовані південними слов'янами. Їхні ментальні та поведінкові особливості вирізнялись на тлі південнослов'янському, але пізніше відмінності «вирівнялись» асимілятивною політикою, яка стала активною за часів Петра.

Південна Русь петровської доби мала не лише досвід демократичної держави, першої у материковій Європі, не лише досвід реального життя за Магдебурзьким правом, а й, що природно, за відсутності права кріпацького, — вона вже мала значний досвід впливу на культуру Європи (або діалогу-взаємодії). Адже не випадково переважна кількість європейців з владних родин у часи розвиненого Середньовіччя воліли вчити своїх дітей у Києво-Могилянській академії та інших освітніх закладах Південної Русі. Нагадаю й зовсім тривіальні факти: київська княжна Анна вчила свого чоловіка — короля Франції — елементарної письменності (досі можна сентиментально зворушатися, уздрівши на вінчальних документах короля хрестик за-

---

⁵⁴ Див. багаточисленні дослідження у сфері археології, історії, лінгвістики, культурології, що увійшли у науковий обіг в останні 15–20 років, а також документи буття вказаних етносів-народів у період VIII–XXI ст.; нарешті, див. фіксовані документи, що належать західноєвропейським офіційним особам — послам та дослідникам (німецький посланник Герберштейн, француз де Куртйон та ін.). Важливі аргументи для нашого контексту представляють репрезентативні щодо цього філософії, які представляють світогляди та світосприйняття вказаних двох етносів (народів), — див. Чижєвського, Вернадського, Бердяєва, Розанова, Сквороду, Юркевича, філософів Києво-Могилянської школи, російських істориків Соловйова, Карамзіна та ін.

мість підпису); відомий російський вчений Михайло Ломоносов одержав освіту у тій же Києво-Могилянській академії, що засвідчують матрикули.

Варварство Москви, про яке казав «великий реформатор», змусило його звернути увагу на головну проблему, яку він визначив таким чином: «Поелику в Московіи нет просвещенных людей... след направить в Малороссию гонцов, дабы отобрать там 1200 (зверніть увагу на саму цифру! — Н. К.) образованных людей» ... «для открытия в наших краях школ и университетов». Так гласив один з першочергових Указів Петра I. Серед перших «місіонерів», що відгукнулись на заклик Петра, був, зокрема, Феофан Прокопович. Згодом московський генерал-губернатор як «знатока для устройства капеллы» запросив до Москви Веделя. Список йде на сотні, пізніше — на тисячі.

Різновеликість рівнів освіти і досвіду демократії на Півночі та Півдні до певного часу не тривожили царственні уми. Однак надійшла та історична година, яка зробила напругу цінностей настільки драматичною, що «критична маса» конфлікту не могла не виплеснутись у форми по суті справжньої війни Півночі і Півдня, або точніше — Півночі проти Півдня. Ліквідація демократії на Січі, впровадження там «нових форм» керівництва (половина призначалась Московією, друга поки що обиралась), відправка 30 тисяч козаків на будівництво Петербурга, а ще 30-ти тисяч — у Перську затоку на війну (ніхто не повернувся) й, зрештою, відома військова спецоперація остаточного знищення Січі⁵⁵, — довершили редукцію системи більш високого рівня — Малоросії-України — до системи спрощених, «лінійних» форм.

---

⁵⁵ Про стосунки з Січчю й обґрунтування її «некорисності» читай в Указі Катерини: «Мы восхотели чрез сіе объявить по всей Нашей Империи, общему известию Нашим верноподданым, что Сечь Запорожская в конец разрушена, с истреблением на будущее время и самого названия Запорожских Козаков, не меньше как за оскорбление Нашего Императорского влчества чрез поступки и

Історії відомі випадки й прямо протилежного змісту, коли слабша й спрощена система (етнос чи країна), підкорювала більш розвинену й дужчу, — після чого приймала її норми і цінності, збагачуючи власне інтелектуальне і правове поле (франко-британська війна і прийняття досконаліших законів від підкорених етносів; у Великому Литовському князівстві — пластичні прагматичні «перетворення» релігійного і громадянського права, що вони їх взяли у підкорених культур, і навпаки, — загарбані литовцями землі вміло використовували закони загарбників. Приклади: заключення з Ливонським орденом угоди й «тимчасове» прийняття Міндовгом християнства в 1250 році, щоб у 1260 — зректися його; «привласнення» переможцями державної системи від Московії, XIV ст., та ін.)

Еволюція форм залишала, тим не менше (як інваріант української культурної свідомості), те, що зажило назви «філософії серця» (Юркевич) — і філософію «сродності» людини і справи, радості як критерію істини, діяння і буття, безкорисливо суцього, зрештою, духової вертикалі — філософію Сковороди.

дерзновение, оказанные от сих козаков в неповиновении Нашим Высочайшим повелениям» І далі — у тому ж духові. Ще — з документа Катерини: «От писателей, повествующих древние деяния отечества, заимствовать можно каждому любопытному то сведение, что Запорожские козаки не что иное были, как часть от Малороссийских казаков, напоследок в нравах и в образе правления отщепившихся. Ибо они, обращаясь в естественном общежительстве, были доньше да и пребудут всегда полезными гражданами, напротив чего Запорожские, одичав в своих ущелинах и порогах... составили из себя мало по малу совсем особенное, странное и намерению самого Творца, в размножении рода человеческого от него благословенном, противоборствующее политическое сонмище. Вместо того, что при начале учреждения на Днепровских порогах нужной и полезной стражи, казакам ни оную временно из них столько привыкли к сей праздной, холостой и беспечной жизни, что сделали себе напоследок из нее неподвижный закон, а с оным, забывая отчизну свою, и решились остаться уже навсегда в Сечи, на собственной своей воле... «На вопрос министров царских — что еще Запорожцы на верность к присяге не приведены? — гетманские посланники (гетмана Хмельницкого. — Н.К.) отвечали тако: — Запорожцы люди малые и в дело их ставить нечего» // Манифест Катерини II про скасування Січі Запорозької. 3 серпня 1775 року — Хаджибей — Одеса та українське козацтво 1415-179, т. III сс.63—64.

Нагадаю, що Російська імперія виступила спадкоємницею не Київської Русі, яка складала 1/20 частину майбутньої Російської держави, а спадкоємницею імперії Чингізхана, більш відповідної вимогам Московського царства⁵⁶. При складанні Російської імперії було проігноровано саме всупереч їй — парадокс! — внутрішні ресурси народів і культур власних територій, що зробило реформи Петра та Катерини недостатньо ефективними⁵⁷, часом ілюзорними. Значною мірою на історичному реєстрі вони виявились «симулякрами», якщо скористатись терміном Бодріяра. Мовою теорії систем — вони виявились набагато ентропійнішими, аніж це довго здавалось підкореним харизмою Петра його прихильникам. Гадаю, тверезий, безсторонній системний аналіз цієї історичної ситуації, сповненої радше істинного драматизму, ніж пафосу на теми «Третього Риму», — надасть можливості сучасній Росії тверезо й гідно оцінити власне місце в історичному контексті, не підпадаючи під втішні, але від того не менш провінційні формули «старшого брата», «великої держави», «носія особливої провиденційності», «месіанства» і под. Тим більше, що Росії є чим пишатися й не принижуючи себе такою маргінальністю.

Гадаю, як Україні, так і Росії, не вистачає нині розумної і сучасної — адекватної ХХІ століттю — *нової філософії* для своїх держав, яка стала б опорою нового мислення, нового Проекту доби ноосфери⁵⁸.

---

56 Див.: Вернадский Г.В. Начертание русской истории. — Париж, 1927; Данилевский Н.Я. Россия и Европа. Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира и германороманского. — СПб., 1871; Леонтьев К.Н. Избранные статьи. — М., 1992; Ильин В.Н. О евразийском патриотизме // Евразийская хроника. — Париж, 1927. Вып. 8; Трубецкой Н.С. О туранском элементе в русской культуре // К проблеме русского самосознания; Федотов Г.П. Три столицы // Судьба и грехи России. — М. 1992 — Т.1 та ін.

57 Не забувайте, що «за петровские реформы Россия заплатила каждому пятому своим жителем» (В. Ключевский)

58 Гадаю, що Росія продовжує неефективно використовувати «виграшну карту» свого геополітичного місцезнаходження на кордоні Азії й Європи, в той час як коректне суміщення гуманітарних та економічних достоїнств Азії та Європи дасть безсумнівний ефект.

Та повернімося до українських реалій. Отже, «український рахунок» Російській імперії було відкладено до кращих часів. Як виявилось, настали вони лише за триста з гаком років... Весь цей час Малоросія-Україна, її інтелектуальні ніші жили у режимі згорнутих культурно-духовних програм. Згорнутих. Не втрачених.

Так поводитьсь будь-яка система, що підпала під ситуацію *екстрєми*. Вона відпрацьовує як мінімум дві операції: 1. Спрощує, редукує свої «видимі», легітимні програми, зводить їх до рівня масових стереотипів, поп-систем, поп-норм; картини світу демонструють моделі «загравання» з метрополією, якщо такі стосунки існують; 2. Структурно і функціонально перегруповується, проводячи операцію заміщення функцій в бік «корисних підмін», містифікацій і закриття лакун; свої головні цінності система часто приховує в зонах своєрідного андеґраунду.

Культура починає відігравати провідну роль у життєзабезпеченні суспільства. Нерідко саме у такі часи з'являються, зокрема, феномени, що одержали назву «башт зі слонової кістки», які утримують у своїх надрах як фундаментальні цінності традиційної культури, так і потенційно конструктивні елементи нових, інноваційних цінностей і норм.

Чому так важливо розібратись у цьому процесі?

Не лише тому, що Україна-Малоросія втратила занадто багато матеріальних, моральних і людських ресурсів, хоча дещо на цьому шляху і здобула (просто останнє — не наша тема в даному випадку). Нас хвилює у зв'язку з вищенаведеним важливий історичний факт, який не треба злегковажити. А саме: так чи так, але історія України останніх століть — особливо доби двох імперій — це історія *генерації* бінарних утворень на різних рівнях її життєдіяльності. Адже сучасна наука, зокрема, російська гуманітарна, яка в останні роки звернулась до цієї проблеми, корек-

тно довела, що однією з причин комплексної кризи Росії є її довге перебування в системі так званої *бінарної культури*⁵⁹. (Хоча ще А. Чехов колись писав: «російській людині середина нецікава, вона схильна до радикалізму». А Ю. Лотман неодноразово висловлював занепокоєння з приводу полярностей російської культури.)

Нині проблема ця має всі підстави вважатись стратегічною як для Росії, так і для інших культур пострадянського простору.

Сьогодні можна висловити припущення про те, що грецько-візантійський шлях, який обрала наша культура, до ХХІ століття майже вичерпав свій ресурс і вимагає модифікації, модернізації, розвитку (або навіть — відмови від нього).

Впродовж тривалого історичного часу шлях цей давав достатньо приводів для оптимізму і був конструктивною компонентою нашого буття. Однак вже у ХVІІІ—ХХ ст. ми все більше втрачали на цьому шляху. Дослідник Сходу, зокрема, японської культури, Т. П. Григор'єва не випадково говорить про те, що «греки найменше поклалися на саморозвиток, самоспасіння суцього, віруючи у визначальність *боротьби* — *архе*, у її всеохопний характер. Принцип боротьби узалежнив не лише стосунки людей, але й співвідношення елементів в науці, в мистецтві... Нелінійне саме по собі Середовище уподібнюється лінійному просторові з усіма наслідками, що з цього випливають. Одномірне мислення бере за визначальне — частину, психологію частини, співвідпорядкування частин, що єднуються у лінію, бо лише над частиною, часткою володарює людина. Ціле ж належить Богам. „Обтята свідомість” вибудовує відповідну цивілізацію, де не лишається місця цілісній людині». І далі:

---

⁵⁹ Див. роботи російських дослідників А. Пелипенка, І. Г. Яковенка, А. П. Давидова, а також японського вченого проф. Судзуки та ін.

«Чому виникає така гостра потреба у визнанні законів самоорганізації, нелінійності, відкритості? Тому що більш як два тисячоліття думка наслідувала грецьку модель закритості, лінійності, межовості. Звідси уявлення Евкліда про лінію як про „межу двох областей”, про „те, що має один вимір”, або уява Аристотеля про точку як „початок лінії”. Для японських майстрів „точка” — не початок лінії, а стиснутий всесвіт, „лінія” не розмежовує, а єднає. Звідсіль і схильність до закругленості, до згортання вбік центру, — і не існує того, що не мало б свого центру, своєї душі»⁶⁰. (Дослідник архетипів колективного безсвідомого Є. Веденова наголошує на тому факті, що перша криза основ математики на етапі зародження грецької раціональності була пов'язана з заборонаю на арифметику, що, у свою чергу, обумовило неможливість переходу до алгебри і припустимість виключно геометричних побудов. Вона пише: «Категорично не здатна справитися з проблемою безконечності грецька свідомість знайшла вихід в абсолютизації образу кола; тобто нав'язаний вже зникаючою Традицією образ кола, замкнутості і повернення багато в чому визначив не тільки обличчя давньогрецької культури, але й характер її математики... Геометрична сакральність накинула свою тінь і на формування абстрактного числа у вигляді первісного відчуття його як цілісного об'єкту»⁶¹.) Нам близька саме ця позиція. І не випадково в японській культурі існує один ієрогліф для визначення Істини (*макотто*) і Щирості як «найвищого онтологічного принципу» (Т. Григор'єва).

В останній час ми спостегрігаємо виразну траєкторію української художньої культури до світоглядних моделей

---

⁶⁰ Григор'єва Т.П. Синергетическая модель японской культуры // Синергетическая парадигма. — М.: Прогресс-Традиция, 2002. — С. 276

⁶¹ Веденова Е.Г. Архетипы коллективного бессознательного и формирование теоретической науки // Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве.—М.: Прогресс-Традиция, 2002. — С. 271

Сходу. Як далеке запилення — від Далекого Сходу до середземноморського. Ми вже мали можливість писати про медитативні рухи у цей бік передусім української музики і живопису, а також пошукового театру⁶².

Можливо, зрушення траєкторії вбік Сходу компенсує нині в нашій культурі дефіцит *єдиного, унікального, оригінального*. Схід нагадує, що споконвіку у світі більше важить *якісне* начало, а не будь-яке інше. Внутрішній смисл свідомості і внутрішній закон, а не виміри зовнішнього. Вже вкотре не можна не згадати Сковороду, який жив і сповідував саме ці, «східні» заповіді нашої і світової культури. Чи не тому, що вони були асимільовані протоукраїнською, південнослов'янською культурою ще в глибокі, давні віки? Можливо, ці континуальні смислові зв'язки і не дали остаточно «втомитися» — так, щоб не відродитися — художньо-філософській українській свідомості?

Можна запропонувати й ідею абсолютної самостійності цієї «східної» складової нашої свідомості й етики. Гадаю, що неактивна (консервативна) лінія нашої культури, яку так часто пародіюють, і що особливо печально — вона залишається не закликаною, — зворотний бік її споглядальної, «медитативної» іпостасі. І знову звернусь до дослідників Сходу: «Рухливий, нелінійний тип зв'язку відповідав баченню світу, творчість сприймалась як не-творчість, як прояв того, що вже існує, перебуває у Небутті (у японців це — Му. — Н.К.). Тому їхній метод можна назвати Недіянням, невтручанням у природний хід подій, — те, що китайці називають *увей*. Вікінчене Недіяння не випадково порівнюють з Нірваною, блаженним спокоєм, коли все закінчено, сповнене повноти»⁶³.

---

⁶² Див.: Неллі Корнієнко. Український театр у переддень Третього тисячоліття. Пошук (Картини світу. Ціннісні орієнтації. Мова. Прогноз) К. : Факт. — 2000.

⁶³ Григор'єва Т.П., вказ. твір. — С. 286

Гадаю, має конструктивний сенс і наше припущення про той час, коли у кривавих боях з південним мусульманським світом українська свідомість не лише заплатила трагічними розривами, але й одержала уроки стояння перед Іншою істиною, побудованою на інших засадах, з наголосом на неодмінній перевазі неповторності, самості. На чуттєвому досвіді тут-і-зараз. І не випадково знавець буддизму Дзен Дайсецу Судзуки, підкреслюючи цю неповторність кожної миті життя, написав: «Кожен удар пензля має пульсувати в такт живій істоті. Тоді й сам пензель стає живим»⁶⁴.

Абсолютно справедливо й переконливо дослідники Сходу визначають подібний тип свідомості як «синергетичний», адже йдеться про постійне підтримання процесу відновлення цілісності.

Вже згадувана нами Григор'єва наполягає на тому, що саме у синергії сутність і власне релігійної свідомості: «Поеднання двох енергій, небесної, божественної і земної, людської, — обоження суцього»⁶⁵. Герметична незмінність цих якостей, скажімо, у тій же Японії, періодично нищилась, окремі елементи змінювали свої конфігурації — аж до загрози самій ідентичності, однак незмінним залишався фундаментальний принцип всепов'язаності, нерозторгненості головного смислу: Істина—Краса—Гармонія — знак рівності.

Ця єдність онтологічна засадничо. І коли японська поезія чи філософія (поезо-філософія) все стягує у точку, у концентровану танку чи хайку, а точка часопростору промовляє від імені Всесвіту, — тоді єдиність, самотність і тиша (німота) стають еквівалентом Бога.

Культура у черговий раз підтвердила свій упереджувальний ресурс порівняно з наукою. Скажімо, з філосо-

---

⁶⁴ Цитую за вказ. статєю Григор'євої «Синергетична парадигма японської культури».

⁶⁵ Там само.— С.286

фією. Наведу лише один приклад, який стосуватиметься нашої подальшої рефлексії. Російський дослідник А. П. Давидов нагадує, що коли ренесансно-реформаторська тенденція в Європі успішно заклала нішу «серединної культури» і високих рівней естетики, філософії, математики, у Росії православна церква виявилась неспроможною рухатись убік медіаційних форм мислення. І тоді російська культура, передусім література (починаючи з Пушкіна), розпочала власний рух до медіації, до таких форм морального, коли «філософсько-художня ідея особистості людини і особистості Бога стала синтетичною»⁶⁶.

Росія і нині переживає недовтілення медіаційних суспільних форм, про що сьогодні говорить її філософська думка: «Не випадково релігійна філософія, шукаючи новий, більш гуманістичний варіант потустороннього Бога і новий, більш гуманістичний варіант соборної людини, несе сильний заряд мілітаризму, націоналізму, антисемітизму, расизму і шовінізму»⁶⁷. Аналізуючи причини цього, філософ доходить висновку: «В російській релігійній філософії не виникло уявлення про третій, боголюдський, серединний смисловий простір, що є альтернативний і тожний смислам Бога і людини, і в якому медіація могла би зайняти панівне становище»⁶⁸. Бердяєв і Соловйов, навіть С. Булгаков, що репрезентують рух російської думки вбік медіації, все-таки виправдовують «потусторонність як міру самоцінності особи», тобто виправдання йшло як по лінії бажаної медіації, так і по лінії інверсії, гальмівної традиції у новому історичному просторі. Протириччя в інтерпретації Бога і людини релігійною філософією були частково подолані саме художньою культурою.

⁶⁶ Див.: Давыдов А.П. Медиация как логика перехода в русской культуре XIX-XX веков // Искусство и наука об искусстве в переходные периоды истории культуры. — М.: ГИИ, 2000.

⁶⁷ Там само — С.218

⁶⁸ Там само.

Нагадаю, за умов спаду енергій в якійсь зоні буття (в тому числі життя суспільного) вона вводить в дію механізми «страховки» від «розривів» — перебирає на себе інші ролі, зокрема ті, що втратили енергію в адекватному їм до того просторі (я вже наводила приклад з атеїстичним суспільством, коли художня культура перебрала на себе зони сповідальності, театр — форми сповіді тощо).

Історично потенційніший щодо медіації український простір теж на якийсь час природно підпав під інверсійну, гальмівну логіку. Але її специфічною ознакою був той факт, що «серединна культура» в українському ментальному контексті з кінця XVIII ст. існувала у згорнутому вигляді, приховано-захищено, опершись на сильні архаїчні системи, пов'язані з землеробською цивілізацією, консерватизмом і гуманізмом космосу Землі, який тут інтерпретувався як божественне лоно сталості духу і Буття. «Філософія серця» П. Юркевича і «синергійна» філософія Сковороди, — головні базові системні засади українського духу — самі були *відкритими медіаційними* системами. Релігійні і секулярні, світські начала української ментальності ніколи не полишав здоровий консерватизм і толерантність, хоча це зовсім не означає, що історія не лишила нам фактів радикальної і жорсткої, руйнівної поведінки цієї «ментальності». Йдеться лише про те, що на цих теренах була об'єктивною, зумовленою історично, перевага консервативних форм поведінки, менш радикальних і таких, що тяжіли до формул типу «і — і», а не «або — або». До «золотої середини» — до медіації. (Саме ця якість української свідомості, коли вона опинялась у неадекватному середовищі, неодноразово в історії призводила до трагічних помилок її вождів і лідерів, а також до «виборів», неадекватних конструктивним цілям.)

Очевидно, перед нами історико-емпіричний приклад того, що — хоч як це парадоксально звучить для «меншо-

вартісного» вуха — українська думка продемонструвала *упереджувальне складання евристичних моделей суспільної поведінки*, але оскільки вона перебувала довший час у контексті бінарної культури, у суворих умовах пресингу, культура українська згорнула свої програми, в тому числі програми медіації. До часу. Коли автор цих рядків і група ВІАТу (Вільної Інноваційної Академії Театру) Центру Леся Курбаса⁶⁹ провадили соціологічне дослідження в кінці ХХ— на поч. ХХІ століття, метою якого, зокрема, було виявити *тип* культурної свідомості сучасної молодій людини, — вони пересвідчилися у такій мірі толерантності, якої не можна було навіть передбачити⁷⁰. Щоправда, йшлося про переважно молодих людей у віці з 16 до 30-ти, орієнтованих на театр і художню культуру, — тобто на «просунуті» групи. Але така потужна міра толерантності, як представлена у «соціологічному портреті сучасника», не може бути пояснена виключно зазначеними чинниками.

Тут автор вбачає дію більш глибоких ресурсів. Тут — актуалізоване спливання у суспільний простір цінностей з тих шарів свідомості, які донині перебували у згорнутому вигляді, бо потреба в них була мінімальною, неартикульованою. Вона актуалізувалась у добу нового суспільного проєкту — добу побудови самостійної незалежної держави, коли медіаційні системи, напротивагу бінарним, виявляють високу креативність. Держава і суспільство сучасного рівня — це передусім креативні держава і суспільство. Одним з абсолютів такого утворення є повага до «іншого», «інакшого», «іновірця» — толерантність і мудрість нерадикальності. Формула «і / і», повторюю, на відміну від «або / або». Нагадаю і той факт, що на відміну від Росії, яка амбіційно прийняла ідею Третього Риму і месіан-

⁶⁹ До групи ще входили: О. Чайка та Ю. Яценко

⁷⁰ Див.: Неллі Корнієнко. Самосвідомість: Гра в театр на межі тисячоліть (соціологічний портрет сучасника). —К., 2003

ства, — Україні ближчою виявилась прямо протилежна ідея — ідея софійності світу. Своєрідною підтримкою автору виявляються дослідження В. І. Шевченка, які по суті так само говорять про нахил української філософсько-природничої думки до синергізму⁷¹.

Фаустівська теза, пов'язана з боротьбою, з доланням перешкод, змінюється на майже протейські сюжети буттєвісного багатоголосся і багатолікості. Культура, художня передусім, виступає нині головним креатором руху суспільства до медіації. Але рух цей відбувається достатньо повільно, й у нашій новітній історії ми постійно відчуваємо інволюційні судоми культури.

З останніх прикладів — вистава Ю. Одинокого «Брати Карамазови» в Театрі ім. Франка (сезон 2004—2005). Знову і знову скресає тема бінарної культури, з її мазохізмом, неартикульованістю смислів, підміною свободи волею. І хоча йдеться про першоджерело з класичної російської культури, яка і сьогодні більше заангажована на бінарність, все-таки ми не можемо не зупинити свою увагу на інтерпретації національного українського театру — адже режисерській версії доступні пластичніші мотивації і акценти. Але цією можливістю режисер і театр не скористалися. Альоша Карамазов, який у першоджерелі репрезентує «серединну», «медіаційну», християнську культуру — версією не акцентований. Відчужує у бінарність й наголос на істерії, своєрідному фанатизмі у переживанні життя (виштовхування у крайність) — виставу пронизує сильний струмись фізіологізму: Ліза, поза хіба що єдиним епізодом щастя, коли вона «летить», відтворюючи мертвими ногами в повітрі рухи велосипедиста — узалежнена від мазохістсько-істеричного виразу емоції; те саме відбувається й з Хохлаковою та Іваном Карамазовим останніх сцен.

---

⁷¹ Див.: Практична філософія. — 2004.— №4.